

IDIOGLOSIIJA KOT STILNI ELEMENT (MILAN DEKLEVA, *MOMLOGMOM*)

Gizela Polanc Podpečan
Gimnazija Velenje, Velenje

UDK 81'27:82.0:81'38

V družbenostnem jezikoslovju in literarni vedi idioglosija ni bila posebej izpostavljena, vendar velja opozoriti na njeno vlogo znotraj določene socialne skupnosti, poiskati vzroke za pojav in analizirati specifičnost besedišča. V umetnostnem besedilu pa je idioglosija odraz umetnikovega razmerja do sveta, v katerem besede izgubljajo svoje poetskomitično domovanje in izginjajo v racionalnosti jezika najrazličnejših družbenih dejavnikov.

družbenostno jezikoslovje, idioglosija, Milan Dekleva

In the context of sociolinguistics and Slovene literary science, the idioglossia has not been separately discussed. However, it is worth pointing out its role within certain social communities, trying to find reasons for its incidence and analysing the specificity of its vocabulary. However, in the wording of art, the idioglossia is a reflection of the artist's relation to the world, in which words lose their poetic mythological home and disappear in the rationality of language of the most varied social factors.

sociolinguistics, idioglossia, Milan Dekleva

Idioglosija zavzema v družbenostni funkciji jezika posebno mesto; njen nastanek je povezan s socialnim okoljem, družbenozgodovinskimi situacijami in miljejskimi diferencami, hkrati pa predstavlja distanciranje do meje, ko se že prevesi v jezikovno deviacijo in učinkuje na določeno socialno okolje kot čista aporija. Idioglosija je individualen jezik, vzroki za njegov nastanek pa temeljijo na posameznikovi eksistencialni izkušnji, ki je najpogosteje travmatična. Pojav idioglosije raziskujejo strokovnjaki s področja sociologije in socialne medicine; za jezikoslovno vedo pa je idioglosija zanimiv pojav tvorbe novega jezika izjemnih posameznikov, ki s svojim načinom življenja izstopajo iz družbene sredine in ustvarjajo individualen jezik – novo semantiko njihovega mišljenja.

Pojav idioglosije omenja sociolog Stane Južnič v razpravi *Jezikovna sociologija in antropologija*. Ugotavlja, da je jezik rezultat družbenega dogajanja; njegova temeljna

funkcija je povezovanje ljudi v socialno skupnost. Znotraj jezika pa še vedno obstajajo intimne pregrade: ustvarjajo se skupine, ki jim je skupno podobno občutenje bivanja, kar se odraža v govorici – v izbiri besedja. Krizne družbenozgodovinske situacije, ki imajo za posledico nemir in zbežnost, se odražajo tudi v jeziku. Južnič zapiše, da je jezik element, s katerim človeška skupnost vzdržuje svoje družbene temelje, kajti jezik povezuje generacije iz preteklosti v sedanost na vseh ravneh življenja: v politiki, gospodarstvu, kulturi. Opozori tudi na dva zanimiva jezikovna pojava: na idiolekt in idioglosijo. Medtem ko je idiolekt še sprejemljiv za jezikovno skupnost, pa je idioglosija popolna deviacija. Idioglosija, ugotavlja Južnič, predstavlja svojstven umik iz socialnojezikovne skupnosti. Pojav je mogoče opazovati z različnih vidikov: kot samovoljno igro, ekshibicijo ali pa kot poseben jezik, ki ima lahko vzrok v eksistenčni krizi posameznikov, njihovem

begu pred družbo. Individualen upor se lahko manifestira tudi kot samosvoj jezik, razumljiv samo alienirancem.

Strokovnjak s področja socialne medicine James Wolf je v razpravi *The Aetiology of Idioglossia* prikazal svoje raziskave o jeziku otrok, ki so izhajali iz problematičnega socialnega okolja. Travme, ki so jih doživljali v najožji socialni skupnosti, družini, so privedle do umika v poseben jezik, ki je predstavljal svojevrsten upor do bivanjskega nasilja.

V krajši zgodbi Milana Dekleve *Momlog-mom* (*Reševalec ptic*, 1999) predstavlja idioglosija svojstven stilni element, s katerim pisatelj ustvarja ironično distanco do jezikovne skupnosti, ki ji pripada glede na jezikovni kod, ter radikalen odmik od družbene skupnosti, s katero ga povezuje bivanjska določenost zahodnega mišljenja. Diskurz opozarja na avtorjevo izbiro individualnega »jezika prihodnosti«; pisatelj ustvarja besede zanj s samosvojo kombinacijo fonemov, da lahko ustvari leksiko, ki ga duhovno vznemirja – ne kot jezikovna igra, ampak kot prestop v poetično mišljenje. Idioglosija nastopa v zgodbi kot stilni element, ki bogati emocionalno dogajanje, hkrati pa opravlja tudi estetsko vlogo, saj so besede »jezika za novo tisočletje« zapisane s poudarjenim tiskom, da vizualno izstopajo iz povprečja.

Izbiro govornice, ki bi bila tudi odraz novega mišljenja, je Dekleva utemeljil v knjigi poetičnih esejev *Etimologija pozabe*, s podnaslovom *Abecednik poetičnih besed*. V »etimologijo pozabe« je uvrstil poetično besedo, imenovano »govornica«. Etimologija besede govornica naj bi bila pozabljena, vendar umetnik ne razmišlja kot etimolog, temveč kot pripadnik družbene skupnosti, v kateri je že dolgo pozabljena poetičnost govornice. Pisateljeva misel o govornici se nanaša na njeno transcendentno razsežnost, saj je mnogo več kot racionalna ubeseditiv objektivnosti. Govornica je razpon duhovnih vibracij: prepletanje zvokov, barv in svetlobe – nagovor vseh reči sveta, živih in mrtvih, zavednega in nezavednega. Kar je skrito v pozabi, je

najprej mišljenje, ki ni več pesniško. Ko se odmaknemo od pesniškega mišljenja, ki je odprto za kozmično prerajanje, potone v pozabo tudi govornica in ostane samo besedičenje, »metež besed«, kot je zapisal Dekleva. Mišljenje poišče pesniško besedo za govornico mrtvih, govornico duše, zavednega in nezavednega, za prerokbe – mišljenje je ustvarjanje govornice. Pozaba pesniške govornice je odraz krize mišljenja, ki jo pisatelj razkriva kot krizo racionalnosti zahodne metafizike.

Problem govornice, ki ga odpira Dekleva v svojem eseju, je mogoče povezati z nekaterimi filozofskimi spisi Martina Heideggerja. V razpravi *Biti-tu in govor* ter v eseju *Na poti do govornice* spregovori o dveh temeljnih eksistencialih, ki sta prisotna v vsaki družbeni formaciji: počutju in razumevanju. Govornica izreka človekovo počutje, povezuje posameznika in njegovo tu-bit, hkrati pa je govornjenje povezano s so-bitjo, z družino oziroma socialno skupnostjo. Sporočanje počutja imenuje Heidegger »razklepanje eksistence«, ki lahko postane cilj pesniške govornice. V sintagmi »razklepanje eksistence« je zajeta tudi Deklevova misel o govornici, kajti »razklepanje eksistence« pomeni odprtost za pesniški način mišljenja, ki je manifestacija soutripanja s Kozmosom. Poetično mišljenje, Heidegger ga imenuje »misli na način poezije«, kliče v prisotnost »pozabljene encime jezika«, kot je zapisal Dekleva.

Modrost Vzhoda, ki temelji na pesniškem načinu mišljenja, dojema govornico kot dogajanje »onstran besed«. Mislec zena Osho (2002: 93) je v delu *Ezoterična psihologija* zapisal: »Zapustite verbalni svet, pojdite globoko v bivanje, vračajte se na raven neverbalnega. Z drevesi, s pticami, nebom, oblaki, dežjem – povsod živite z nebesednim bivanjem. V vsakodnevnih opravilih je jezik koristen, vendar pa z njim ne morete potovati v globlja področja, kajti ta področja so nebesedna.« Nebesedna govornica, ki odpira neznane vzgibe zavesti in podzavesti, je tudi govornica mrtvih, govornica zvokov, barv, duše, transcendence, o kateri govori Deklevov esej,

v katerem si umetnik zastavlja tudi vprašanje o Molku: ali je Molk starodavna govorica vesolja in hieroglifov ali je antipod govorniki besedi ali pa najvišja Beseda. V zahodnem mišljenju je molk poimenovan racionalno – kot odsotnost komunikacije. V modrosti Vzhoda pa je Molk dotik transcendence, prestop racionalnosti v dimenzije nadčutnega razumevanja govornice meditacije.

V zgodbi *MomlogmoM* se s pomočjo idioglosije razkriva avtorjevo poetično mišljenje, odprto modrosti Vzhoda, toda še vedno ujeto v racionalnost zahodne metafizike. Prvoosebni pripovedovalec, avtor slovarja novega jezika, se predstavi kot »osvojen človek«; svojo eksistenco je zreduciral, saj je spoznal nepomembnost in nekoristnost Idej. Iz zamisli, kako prestopiti mejo zahodne metafizike, se je porodila zamisel o »Slovarju vetrov«. Junak je prepričan v rušilno moč vetra, ki naj bi zatresel trdne temelje bivanja – tudi jezik kot instrument komunikacije. Spodnesti, porušiti bivanjsko trdnost, ustaljene norme, praznost materializma, lažno duhovnost je misel, ki rodi nov slovar, podlago novemu jeziku, za katerega je avtor najprej pripravil geselske članke vetrov. V simboliki vetra ni zajeta samo rušilna moč, ki bi spremenila bivanjski prostor, ampak je junak vključil vanjo tudi rušenje zahodne metafizike: absolutnost Ideje in nadvlado ratia kot bivanjskega kreatorja, ki določa tudi usodo primarnega elementa eksistence – jezika. Dokaz je prisoten v misli, da so slovarji izdelki jezikovne sistematičnosti, »slovar vetrov« pa ne bo odraz znanstvene dejavnosti; zajemal bo samo valovanje, šepetanje, ritem vetra, v katerem je ujet »smeh bogov«. Simboliko sintagme je pojasnil Dekleva v zbirki esejev *Etimologija pozabe*. Veter je ena izmed poetičnih besed, ki jo pisatelj izlušči iz modrosti Vedante in Upanišad ter predstavi veter kot nevidno vez, ki povezuje človeka s kozmično energijo in vabi v skrivnost »smeha bogov«, ki ga lahko slišijo le »nemirni raziskovalci duha«. Pomen smeha, ritem transcendence, prisotnost novega mišljenja in

duha je bilo treba ujeti v geselski članek. Toda pri iskanju ustreznih pomenskih razlag je moral junak ugotoviti, da opravlja delo »prazne nečimrnosti«, kajti vetrovi Zahoda niso »smeh bogov, ampak odraz, obraz, dih, hrup in vonj zadušljive eksistence« (Dekleva 1999: 153).

Pri pisanju geselskega članka za veter severnik je bil prvi navdih vonj eksistence, duh po »vlažnem podgobju z dodatkom Strindbergovih didaskalij« (prav tam). Uvodna karakteristika severnika se v geselskem članku razvija v navidezno nesmiselnost pomenov, ki opozarjajo na absurdnost eksistence. Med besedami in besednimi zvezami vlada popolna aporija, ki pa jo je vendarle mogoče zanikati z dejstvom, da je pisanje geselskega članka zunaj vsakega racionalnega početja, saj usmerja avtorjevo delo emocionalen odnos do bivanja, ki ga zaznamujejo naslednja tragična spoznanja: severnik je veter, ki ne prinaša bivanjskih sprememb; je glasnik skritih frustracij, »eksistencialne begavosti«. Prevladujejo atributi vonja po vlagi in razkranjanju, ki se pomensko stopnjujejo do gerundija trohnenje. V geselskem članku je zapisano: »V slast gre losom, še posebej, če se branijo s siciljanko. Nedošeženo v trohnenju: **chriseis**« (Dekleva 1999: 153). Nova beseda, ki se oblikuje iz geselskega članka, opozarja po svoji fonemski sestavi na mračnost, zaprtost prostora, ki jo ustvarja kombinacija sičnikov z dentalom in velarom. Beseda *chriseis* je prva v slovarju junakove idioglosije in je nosilka konkretnega pomena, ki pa je v vsej svoji razsežnosti vendarle poznan samo avtorju.

Priprava na geselski članek o vetru zahodniku je ponovno povezana z opazovanjem bivanjskega okolja, ki ga junak predstavi kot »depresijo mračobja«. V pomenu substantiva »mračobje«, ki ga je avtor sestavil po lastni morfemski zamisli, je zajeta temačna zapuščenost predmestja; praznost, ki jo napolnjuje samo klateški pes, ki se potika med vogali starih hiš, dvigne nogo in označi »postajo izgubljenosti«. Ob pogledu na mračno

izgubljenost se utrne misel o sestavi geselskega članka za veter zahodnik. Uvodni del se glasi: »Dvignjena noga zatona, larpurlartizem smrtevec. Če vleče skozi košare iz vrbja, nastane kremenčev napenjalnik ...« (Dekleva 1999: 154). Nova beseda idioglosije, ki povzema celoten pomen zahodnika, je **džingizmoh**. Zahodnik je veter s pridihom htoničnega, ki mu dajejo poseben poudarek temačna obdobja človeške zgodovine. Nova beseda zajema podobno kot pri severniku ujetost zvoka v foneme, ki imajo sicer značaj zvočnikov in zvenceh nezvočnikov, pa vendar ustvarjajo zloge za občutek ujetosti, ki ga predstavlja predvsem zadnji zlog, zaprt z velarom. V absurdnosti pomenskih zvez geselskega članka pa je mogoče opaziti avtorjevo bolečo grotesknost, ki jo namenja zahodni civilizaciji. Po sestavi geselskega članka za zahodnik se junak, utrujen od vznemirjenosti, zamisli: njegovo ustvarjanje jezika je postopek samouresničenja, »neskončno vrtenje molilnega mlinčka«. Idioglosija postaja mantra, emocionalna predanost, v zvoke ujeta vibracija duha.

Južnemu vetru daje pomen dekadenca z zadušljivim vonjem eksotičnega cvetja in človeško malodušnostjo. Geselski članek prinaša naslednjo razlago: »Nikakor ga ne smemo uporabljati kot pesniško prisposobo, ker takoj ostekleni [...] Če piha dlje kot tri dni, hodimo okrog privezani na svetovni nazor« (Dekleva 1999: 156). Poimenovanje vetra je **šnickeset**. V geselskem članku je morda od vseh vetrov največ grotesknih situacij, povezanih s predanostjo ideologijam in eksistenčni ničevosti. Nova beseda vzbuja občutek uničujoče rezkosti zaradi ponovitve fonema e, ki s svojo ožino in v kombinaciji s sičnikom učinkuje kot zamah ostrine rezila in ustvarja pridih bivanjske nevarnosti. Negativno psihično počutje, povezano z južnim vetrom, izoblikuje junak v poved, zapisano v »jeziku nove dobe«: »Šnifnem ekslibris gavgne šnickeset« (Dekleva 1999: 156).

Z »jezikom nove dobe«, s povedjo počutja, je poskusil junak komunicirati v svojem

socialnem okolju – najprej pri ljudeh, ki so ga odklanjali in so predstavljali vzrok njegove alienacije. Zato je poskus komunikacije v idioglosiji mogoče razumeti kot provokacijo, na kar opozarja ironičen opis Šternovke, sostanovalke iz pritličja. V njeni podobi neurejenosti je zajeta celotna eksistenca, ki jo junak predstavi kot počutje »klavrne zajebanosti«. S takimi občutki se obrne k sosedi in jo ogovori z besedami novodobnega jezika: »Et vu šnifnem ekslibris gavgne šnickeset?« (Dekleva 1999: 157) Odziv na vprašanje je bil pričakovan: groza v očeh, ki je jasno odražala spoznanje, da je ustvarjalec novega jezika psihično motena osebnost. Srečanje dveh ljudi istega socialnega okolja je poglobilo negativen odnos do eksistence, ki je poimenošana kot »meduzasto močvirje«. Junak zgodbe *MomlogmoM* zahrepeni po sončni svetlobi, v novem jeziku imenovani **klastribus**. Sredi turobnosti prostora, skozi katerega stopa pripovedovalec s svojo sprehajalno palico, se dogodi eksistenčni preobrat. Navdušenje, ki zajame junaka, je ubesedeno samo v njegovi idioglosiji; v besedah je zajeto pričakovanje mnogih let, rešitev iz alienacije, neskončno navdušenje, da je sredi močvare našel »besedo vseh besed«. Spoznanje je zajeto v pritajen krik njegovega jezika: »Kristina katalanya bianca kome smiirt!« (prav tam: 156) Dogodek, na katerega se nanašajo besede osuplosti, izstopa v zgodbi kot dramatična situacija, dotik groze, ki ji ni več mogoče ubežati.

Zadnje dejanje je namenjeno rafiniranemu nasilju urbane družbe, ki neusmiljeno potolče človeka, ko je nemiren iskal še zadnji veter – **zeničnik**, »veter prenove humanizma«. V alegoriji o vetru Vzhoda je zajet prizor z ulice: junak sreča otroka, obutega v bordo čevlje; v trenutku spozna Besedo vseh besed: **MomlogmoM**. Začne poljublja otroške nožice in šepetati v svojem jeziku: »Praesk entu brisbris ...« (Dekleva 1999: 157) Blaznost, ki se ga loteva ob spoznanju, da je našel Besedo, je predstavljena v divjem ritmu njegovih dejanj: v poljubljanju otrokovih

stopal, čevljev, smrdljivega cestnega tlaka, na katerem se je pasji urin pomešal z mišjimi iztrebki. Slep od evforije je pograbil otroka, ga stisnil v objem in odvihral domov, šepetaje: »Dioklast, dioklast ...« (prav tam: 158) Pred vrati stanovanja pa so sosede brutalno pretepli »izrojenca«, izbili so mu zobe in iztrgali otroka iz njegovega naročja. Zbudil se je v prisilnem jopiču, za rešetkami. To je bilo zadnje dejanje, imenovano **kap** (molk). Za veter zeničnik junak ni mogel napisati geselskega članka, izpričuje pa ga zadnje dejanje: srečanje z Otrokom, z Besedo vseh besed, s pozabljeno pesniško govorico, ki jo pozna modrost zena. Veter zeničnik je simbolno ujet v podobi Otroka, v njegovih rdečih samurajskih čevljicah, in besedi MomlogmoM. V svojevrstni kombinaciji fonemov je pisatelj zajel prvinsko govorico otroka, da bi lahko neposredno opozoril na resnico vzhodne modrosti: vrnitev k emocionalni govorici, ki jo poznajo otroci in poeti, k Besedi, ki prinaša »smeh bogov«. O vetru zeničniku junak ni mogel napisati geselskega članka, pa tudi ni bilo treba. Karkoli bi napisal, bi bilo del njega samega – njegov način mišljenja, približan modrosti zena, novemu humanizmu, etiki sočutja.

Zadnje dejanje avtorjeve tragike se zaključuje s krikom izza rešetk psihiatrične klinike: »Adrijan, afroditiramb, afroditiramb!« (Dekleva 1999: 159) Onemogla prošnja je namenjena obiskovalcu, ki zapušča kliniko. Poslušal je tragično izpoved prijatelja, spoznaval njegov brezupni napor, da bi premagal absurdnost bivanja, ki mu ni mogel ubežati – niti z umikom v svoj posebni jezik. Najdeni in izgubljeni veter zeničnik je »smeh bogov«, v katerem izginjajo vse ideologije; je energija razsvetljene zavesti, ki uresničuje sozvočje vseh živih bitij, poetična intuicija za najizvirnejše Besede. Veter zeničnik je znanilec nove etike sočutja, v kateri bo besedna zveza »postati Otrok« pomenila odgovornost do bivanja – tudi v odnosu do jezika.

V širokem razponu sociolingvistike zavzema idioglosija morda samo drobec v

družbenojezikovnem dogajanju, pa je vendarle zanimiv pojav, saj predstavlja odklon v mišljenju in tako oblikuje drugačnost besednih pomenov. Vzroki deviacij so lahko različni, zato se s pojavom idioglosije ukvarjajo ustrezni strokovnjaki. Deklevova idioglosija odpira pogled v mišljenje, ki pomeni radikalen odklon od zahodne metafizike – nanj opozarja izbira simbolov in razlaga geselskih člankov novega slovarja. V simboliki vetra je poudarjena kozmična energija, ki povezuje človeka z njegovim prazvorom, z istim dihom in isto govorico. Opaziti pa je mogoče, da so geselski članki za vetrove Zahoda zapisani kot aporija, ki ne predstavlja samo jezikovne zmede, ampak predvsem zmedo mišljenja, ujetega v zahodno racionalnost. Geselski članki vsebujejo mračnost besed, ki se sicer pomensko izključujejo, izbrane pa so vendarle tako, da ustvarjajo podobo eksistenčne ujetosti. Tudi nova poimenovanja vetrov so zajeta v besede, sestavljene iz fonemov, ki poglobljajo temačne zvoke, s katerimi je napolnjen prostor junakovega bivanja. Šele ob srečanju z Otrokom dobijo besede vokalno odprtost, zračnost, kozmični preprih. Beseda **mom** simbolično predstavlja emocionalnost govorice, ki je odraz otroškega dožemanja sveta, zato presega racionalno ubesedovanje. Emocionalnemu razmerju do govorice je Dekleva posvetil spev *Sporočilno* v pesniški zbirki *Jezikava rapsodija*; z duhovito potezo kniritve je začrtal ločnico med racionalnim »jecljanjem« in emocionalnim »jezikanjem«:

Kdor govori,
je že globoko zabredel v življenje.
Pozablja encime jezika,
jec, jec, jec, jecljanje...
Vrnimo se k izvoru
jez, jez, jezikanja.
Otroci. Majhnih ročic
velikih oči.
Velikanskih oči,
v katerih je vse...
V njih so vsi izgovorjeni in usmišljeni
glasovi, vsi psalmi, zakletve, priprošnje,
obljube,

vse knjige
in eno samo sporočilo:
»Bodi jezikač!« (Dekleva 1996: 12)

Idioglosija opravlja v zgodbi *Momlog-moM* zanimivo funkcijo; bogati ubeseditveno estetiko, hkrati pa s pretanjenimi vibracijami ironije in groteske opozarja na umetniškovo družbenozgodovinsko in miselno alienacijo.

Viri in literatura

- DEKLEVA, Milan, 1996: *Jezikava rapsodija*. Ljubljana: Literatura.
- DEKLEVA, Milan, 1999: *Reševalec ptic*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- DEKLEVA, Milan, 2012: *Etimologija pozabe*. Ljubljana: Literatura.
- HEIDEGGER, Martin, 1993: Biti-tu in govor. *Phainomena* 2/5–6. Ljubljana: Nova revija. 46–51.
- HEIDEGGER, Martin, 1995: *Na poti do govorice*. Ljubljana: Slovenska matica.
- JUŽNIČ, Stane, 1973: *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: Univerza.
- OSHO, 2002: *Ezoterična psihologija*. Ljubljana: Satja.
- WOLF, James, 1934: *The Aetiology of Idioglossia*. Chicago.